

Ks. RAJMUND PIETKIEWICZ*

OSOBA I NAUCZANIE JEZUSA CHRYSZTUSA A STAROTESTAMENTOWA IDEA MĄDROŚCI

Jesteśmy przyzwyczajeni do patrzenia na nauczanie i osobę Jezusa Chrystusa z perspektywy prorockiej: Jezus kontynuuje nauczanie proroków i wypełnia je własną osobą i historią (por. Hbr 1, 1-2; Łk 4, 16-30; J 7, 40 i in.). Bardzo wyraźnie napisał o tym św. Łukasz Ewangelista komentując mowę Jezusa skierowaną do uczniów uciekających do Emaus:

I zaczynając od Mojżesza, poprzez wszystkich proroków, wykladał im, co we wszystkich Pismach odnosiło się do Niego (Łk 24, 27)¹.

Podobnie mówił sam Zmartwychwstały:

O, nierozumni, jak nieskore są wasze serca do wierzenia we wszystko, co powiedzieli prorocy! (Łk 24, 25).

Musi się wypełnić wszystko, co napisane jest o Mnie w Prawie Mojżesza, u Proroków i w Psalmach (Łk 24, 44).

Jak widać, na pierwszy plan wysuwa się tu relacja osoby Jezusa do Pięcioksięgu Mojżesza i do Proroków, ale wzmianka o „wszystkich Pismach” i „Psalmach” pozwala na postawienie pytania: jaka jest relacja nauczania, działalności, historii i osoby Jezusa do trzeciej części Biblii hebrajskiej zwanej *Kētûbîm* (*Pisma*) oraz do tzw. zbioru ksiąg mądrościowych wyodrębnianego w kanonie katolickim (Hi, Ps, Prz, Koh, Pnp, Mdr, Syr)? Jeśli chodzi o Księgę Psalmów, to rzecz się ma podobnie jak w przypadku Pięcioksięgu i Proroków, co wyraźnie widać

* Ks. dr hab. Rajmund Pietkiewicz – Papieski Wydział Teologiczny we Wrocławiu.

¹ Teksty biblijne cytuję za wyd. 5 tzw. Biblii Tysiąclecia: Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych. Opracował zespół biblistów polskich z inicjatywy benedyktynów tynieckich, (wyd. na nowo opracowane i poprawione), Poznań 2003.

na przykładzie tzw. psalmów mesjańskich. Cóż jednak można w tym aspekcie powiedzieć odnośnie do pozostałych ksiąg mądrościowych Starego Testamentu? Czy również one znajdują swoją kontynuację i wypełnienie w nauczaniu, czynach i osobie Jezusa Chrystusa? Ten aspekt relacji między osobą Jezusa a starotestamentowymi księgami mądrościowymi jest o wiele słabiej eksponowany zarówno w opracowaniach naukowych, popularnych, jak i w przepowiadaniu.

Odpowiadając na postawione pytanie skupimy naszą uwagę na wybranych tekstach zawierających główną ideę teologiczną interesującej nas grupy ksiąg, a mianowicie ideę mądrości. Najpierw zaprezentujemy różne jej aspekty obecne w starotestamentowych tekstach (punkt 1), ze szczególnym uwzględnieniem personifikacji mądrości (punkt 2), a następnie ukážemy, w jaki sposób nauczanie i osoba Jezusa stanowią kontynuację i wypełnienie treści teologicznych zawartych w starotestamentowej idei mądrości (punkt 3).

1. Idea mądrości w Starym Testamencie

a) Terminologia

Hebrajskie terminy tworzące pole semantyczne związane z mądrością to głównie słowa pochodzące od rdzenia *ḥkm*² (*być mądrym, stawać się mądrym, mądrze działać, okazywać się mądrym*). Od tego rdzenia pochodzi wiele terminów hebrajskich: *ḥokmâ* (*zręczność w sprawach technicznych, doświadczenie, spryt, mądrość* – wynikająca z pobożności, Boża, uosobiona); *ḥākām* (jako przymiotnik: *wprawny, zdolny, doświadczony, pobożny, mądry*; jako rzeczownik: *mędrzec*); *ḥokmôt* (*mądrość* – rzeczownik rodzaju żeńskiego w liczbie mnogiej)³. Inne słowa z interesującego nas pola semantycznego, nie pochodzące od rdzenia *ḥkm* to: *tēbûnâ* (*rozumienie, mądrość*), *bînâ* (*rozumienie*; dwa ostatnie rozróżniania między jedną rzeczą a drugą) i *śekel* lub *śēkel* (*wnikliwość, pojmowanie*)⁴. Jeśli chodzi o Septuagintę, grecką część Starego Testamentu oraz pisma nowotestamentowe, to pole semantyczne mądrości zdominowane jest przez rzeczownik *sofia* (*mądrość*) i przymiotnik *sofos* (*mądry*)⁵.

Wymienione wyżej terminy mogą oznaczać zarówno *zdolność, talent* (np. rzemieślnika), jak również *życiową mądrość* nabytą na drodze nauki lub do-

² Transliteracja terminów hebrajskich i greckich jak w: *Nowy komentarz biblijny* (Wydawnictwo św. Pawła).

³ L. KOEHLER, W. BAUMGARTNER, J. J. STAMM, *Wielki słownik hebrajsko-polski i aramejsko-polski Starego Testamentu*, t. 1, Warszawa 2008, s. 298-299 (hasła 2797-2800).

⁴ Tamże, t. 1, s. 117, 118 (hasła 1150, 1152); t. 2, s. 353 (hasło 8922), s. 622 (hasło 9811).

⁵ Zob. M. SÆBØ, *ḥkm*, w: *Theological Lexicon of the Old Testament*, red. E. Jenni, C. Westermann, tł. M.E. Biddle, t. 1, Peabody, MA, 1997 (reprint 2004), s. 424.

świadczenia. I tak, mówi się w Biblii hebrajskiej o „biegłym (dosł. mądrym) rzeźbiarzu” (np. Iz 40, 20), biegłego rzemieślnika nazywa się „mądrym sercem”, a jego zdolności „mądrością” daną przez Boga (Wj 28, 3; 31, 6; 35, 10; 36, 1; por. 1 Krn 22, 15). Słowem tym określa się także ludzką przebiegłość i spryt, stojące w opozycji do prawdziwej mądrości (2 Sm 13, 3; Jr 4, 22). Istnieje w Biblii również mądrość wyższego rzędu: Bóg jest „mądry sercem” (Hi 9, 4)⁶, „mądrym sercem” może być także człowiek, który przyjmuje dane mu nakazy i przykazania (Prz 10, 8).

Bardzo często mądrość w Biblii hebrajskiej jest pojmowana jako zdolność intelektualna lub praktyczna mądrość życiowa (2 Sm 14, 2; 20, 16; Prz 14, 1). Taką mądrość posiadają mędrcy (Prz 10, 14, 23). Powinni ją posiadać królowie (2 Sm 14, 20; 1 Krl 5, 9-14; Prz 20, 26), choć nie zawsze spełniali ten wymóg (1 Krl 12, 1-20; por. Syr 47, 23). Ludzie niedoświadczeni, szczególnie młodzi, powinni szukać towarzystwa i rady mędrców, aby uczyć się mądrości (Prz 13, 20; 25, 12; Koh 7, 5). Dzięki niej człowiek potrafi rozeznawać między dobrem a złem (rdzeń *byn*), stąd mądrość jest w Biblii hebrajskiej kojarzona z umiejętnością, roztropnością (Pwt 4, 6; Hi 28, 11; Dn 1, 20) oraz wiedzą (Prz 2, 6; Iz 47, 10). Siedzibą mądrości jest ludzkie serce, centrum myśli i decyzji (Prz 2, 10; Ps 90, 12). Jest ona uważana głównie za cechę ludzi starszych, którzy powinni dzielić się swoim doświadczeniem z młodszymi (Hi 12, 12; 32, 7)⁷.

b) Teologiczny wymiar mądrości

Mądrość Izraela, choć dobrze wkomponowana w sapiencjalne tło starożytnego Wschodu i odnosząca się do praktycznych aspektów życia, nie jest mądrością wyłącznie świecką. Według mędrców Izraela światem rządzą reguły ustanowione przez Boga, a określony czyn ludzki pociąga za sobą odpowiednie skutki. Poznanie ich umożliwia osiągnięcie pełni życia i szczęścia oraz przynosi „uznanie i łaskę w oczach Boga i ludzi” (zob. np. Prz 3, 1-4; zob. też 2, 1-22). Zadaniem mędrca jest odkrywanie tych reguł i przekazywanie ich uczniom. Ten, kto je sobie przyswoi i konsekwentnie stosuje, jest „sprawiedliwym” (*šaddîq*), a ten, kto je lekceważy i odrzuca, jest bezbożnym (*rāšā'*).

Według autora Księgi Przysłów „podstawą wiedzy jest bojaźń Pańska” (1, 7; por. 9, 10; 15, 33). Mądrym jest ten, kto prowadzi życie zgodne z wolą Boga, a ten, kto jej się sprzeciwia, budzi Boże obrzydzenie (3, 32; 6, 16; 11, 1)⁸.

⁶ Biblia hebrajska używa w tym miejscu zwrotu *ḥakam lēbāb* (mądry sercem), co BT 5 oddaje jako *umysłem mądry*.

⁷ G.H. WILSON, *ḥakam*, w: *New International Dictionary of Old Testament. Theology and Exegesis*, red. W.A. VanGemeren, wyd. CD-ROM, wersja 5.1 (Zondervan Publishing House), Grand Rapids, MI 2004, sub loco.

⁸ Por. R. RENDTORFF, *Teologia dell'Antico Testamento*, t. 2: *I temi* (Strumenti 6), red. wyd. wł. i tł. M. Di Pasquale, Torino 2003, s. 271-272.

Praktyczna mądrość jest w Biblii ściśle związana z wiarą, gdyż każe widzieć praktyczne aspekty życia i codzienne wybory moralne w aspekcie ostatecznego przeznaczenia człowieka, jego życia, śmierci i odpowiedzialności za życie, co z kolei odsyła go do problemu jego relacji z Bogiem w doczesności i po śmierci (zob. np. Koh 11, 9; 12, 13-14; Mdr 3, 1-12; 5, 1-23).

Reguły życia obecne w przykazaniach wyrażają wolę Boga w stosunku do świata, a prawdziwa mądrość to życie zgodnie z wolą Boga, która została zawarta w Torze, czyli w Pięcioksięgu Mojżesza oraz w innych świętych pismach Izraela (por. Mdr 18, 4; prolog do Syr oraz Syr 15, 1; 24, 23; 39, 1; por. Pwt 4, 6)⁹:

Patrzcie, nauczałem was praw i nakazów, jak mi rozkazał czynić Pan, Bóg mój, abyście je wypełniali w kraju, do którego idziecie, by objąć go w posiadanie. Strzeżcie ich i wypełniajcie je, bo one są waszą mądrością i umiejętnością w oczach narodów, które usłyszawszy o tych prawach, powiedzą: Z pewnością ten wielki naród to lud mądry i rozumny. (Pwt 4, 5-6)

Inaczej jest z tym, który duszę wkłada w rozważania nad Prawem Najwyższego. Badać on będzie mądrość wszystkich starożytnych, a czas wolny poświęci prorocत्वom. (Syr 39, 1)

Autorzy natchnieni idą jednak jeszcze dalej w rozumieniu mądrości, którą na pewnym etapie Objawienia zaczęli personifikować.

2. Personifikacja mądrości w Starym Testamencie

W jaki sposób doszło do personifikacji starotestamentowej idei mądrości i czym ona jest w rozumieniu autorów biblijnych?

Jeśli chodzi o mądrość pojmowaną jako praktyczna zdolność, to pojawia się w Starym Testamencie myśl o konkretyzacji, niejako materializacji mądrości, która z projektu istniejącego w rozumie twórcy staje się konkretną rzeczą (por. Wj 35-39). Praca rzemieślnika przypomina stwórcze działanie Boga, który swoją wolę i mądrość wciela w stworzenie:

Jako pierwsza przed wszystkim stworzona została mądrość, a rozum roztropny [jest] od wieków.

Korzeń mądrości komuż został objawiony, a dzieła jej wszechstronnych umiejętności któż poznał?

Jest Jeden mądry, co bardzo lękiem przejmuje, Zasiadający na swoim tronie.

To Pan ją stworzył, przejrzał, policzył i wylał ją na wszystkie swe dzieła, na wszystkie stworzenia jako swój dar, a tych, co Go miłują, hojnie w nią wyposażył (Syr 1, 4-10).

⁹ Zob. L. ALONSO SCHÖKEL, J. VILCHEZ LINDEZ, *I Proverbi* (Commenti biblici), tł. wł. T. Tosatti, P. Brugnoli, Roma 1988, s. 35-36.

Mądrość jest tu ukazana jako pierwsze ze stworzeń, które znalazło swój wyraz w reszcie stworzonego świata.

W pewnym momencie rozwoju myśli biblijnej idea mądrości (rozumianej jako umiejętność, zdolność wykonywania rzeczy) konkretyzuje się, stając się odczuwalną siłą działającą w człowieku, pojmowaną na przykład jako synonim ducha Bożego:

Oto wybrałem Besaleela, syna Uriego, syna Chura z pokolenia Judy. I napełniłem go duchem Bożym (*rûah 'ēlōhîm*), mądrością (*hokmâ*) i rozumem (*tēbûnâ*), i umiejętnością (*da't*) wykonywania wszelkiego rodzaju prac, pomysłowością w pracach w złocie, w srebrze, w brązie i w rzeźbieniu kamieni do oprawy, i w rzeźbieniu drewna oraz wykonywaniu różnych dzieł (Wj 31, 2-5).

Podobnie ma się rzecz z mądrością w znaczeniu ludzkiej wiedzy i poznania:

Niech mówią lata – myślałem, podeszły wiek da poznać mądrość.
Ale to duch sam w ludziach, to Wszchemocnego tchnienie ich poucza.
Mądrość nie z wiekiem przychodzi, a prawość nie tylko starcom jest znana
(Hi 32, 7b-9).

Mądrość jest również utożsamiana z Torą rozumianą jako Boże Prawo, które ostatecznie zostało spisane w księdze:

On jest Bogiem naszym. I żaden inny nie może z Nim się równać. Zbadał wszystkie drogi mądrości i dał ją słudze swemu, Jakubowi, i Izraelowi, umiłowanemu swojemu. Potem ukazała się ona na ziemi i zaczęła przebywać wśród ludzi. Tą mądrością jest księga przykazań Boga i Prawo trwające na wieki. Wszyscy, którzy się go trzymają, żyć będą. Którzy je zaniedbują, pomrą (Ba 3, 36-4, 1).

Procesowi konkretyzacji i ostatecznie personifikacji mądrości sprzyjały również uwarunkowania lingwistyczne. Jak stwierdziliśmy wcześniej, dla określenia mądrości w języku hebrajskim używa się abstrakcyjnego rzeczownika w rodzaju żeńskim: *hokmâ*. Słowo to normalnie powinno funkcjonować w zdaniach jako dopełnienie, coś, co się nabywa lub coś, czego się udziela innym jako wynik nauki. Jako podmiot może występować w zdaniach nominalnych, np. „Mądrość jest cenna”. W pewnym momencie rozwoju literatury mądrościowej natchnieni autorzy zaczęli jednak personifikować mądrość zgodnie z jej żeńskim rodzajem gramatycznym, przedstawiając ją jako żywą i działającą osobę, młodą lub doświadczoną kobietę, matkę troszczącą się o swoich synów, przewodniczkę w życiu, nauczycielkę, siostrę, która jest obecna w życiu jednostek (Prz 7, 4; Syr 4, 11-19; 14, 20-27). Podobne zjawisko nastąpiło w stosunku do innych określeń mądrości, takich jak *tēbûnâ* i *śekel*.

Młodzięncy uczący się mądrości powinni się w niej zakochać, zdobyć ją, jak się zdobywa narzeczoną i poślubić (por. Syr 4, 12; 15, 22-27): „Mów do Mądrości: Ma siostrze, przyjacielem nazywaj rozsądek” (Prz 7, 4)¹⁰.

Według mędrców mądrość Boża była od zawsze obecna w Jego zbawczych planach. Autorzy natchnieni personifikują mądrość i podkreślają jej obecność w historii zbawienia od samego początku, czyli od momentu stworzenia świata. I tak, Bóg zrodził Mądrość „jako początek swej mocy, przed dziełami swymi, od pradawna” (Prz 8, 22), stworzył Ją „na samym początku” i już nigdy nie przestanie istnieć (Syr 24, 9), wyszła „z ust Najwyższego” (Syr 24, 3), jest „tchnieniem mocy Bożej i przezczystym wpływem chwały Wszechmocnego” (Mdr 7, 25). Mądrość była obecna, gdy Bóg stwarzał świat (Prz 8, 27-31; Syr 24, 1-22; Mdr 6, 22). Była narzędziem Boga również w dalszych dziejach zbawienia „przez pokolenia zstępując w dusze święte”, kształtowała „przyjaciół Bożych i proroków” (Mdr 7, 27). Była niejako duszą całej historii zbawienia (Mdr 6, 22; oraz rozdz. 10–19).

Są w księgach mądrościowych również teksty, które zestawiają mądrość z Bożym słowem, czyli z Torą, którą również ukazują jako osobę. W Syr 24, po przemowie Mądrości, która „wychwała sama siebie” (w. 1), „otwiera usta na zgromadzeniu Najwyższego” (w. 2), „w Jakubie rozbiła namiot” i „zapuściła korzenie w sławnym narodzie” (ww. 8 i 12) autor natchniony dodaje: „Tym wszystkim jest księga przymierza Boga Najwyższego, Prawo, które dał nam Mojżesz, jako dziedzictwo pokoleniom Jakuba” (w. 23). Kto poświęci się studiowaniu słowa Bożego (Tory), ten prawdziwie „posiądzie mądrość” (Syr 15,1).

W ten sposób mądrość (a może już Mądrość przez duże „M”) w przekonaniu natchnionych autorów staje się niejako osobą mającą cechy Boskie, a z drugiej strony, będąc mądrością ludzką, należy do świata ludzi. Staje się ona niejako pośrednikiem między Bogiem a człowiekiem (zob. Prz 8, 22-31; Syr 24, 1-10; Mdr 7, 22-32).

Czym w rzeczywistości jest uosobiona mądrość w Starym Testamencie? W jaki sposób można określić tę ideę-byt pojawiającą się w tradycji mądrościowej Starego Testamentu?

Teologowie dyskutując nad ideą mądrości w Starym Testamencie posługują się zazwyczaj dwoma terminami: hipostaza i personifikacja. Czasami terminy te są mylone i używane zamiennie, choć nie oznaczają tej samej rzeczywistości. Hipostaza zawiera w sobie ideę osoby¹¹, a personifikacja to figura literac-

¹⁰ „Mów do Mądrości: Ma siostrze”. Słowo *'āhôt* (siostra) może tu oznaczać narzeczoną lub małżonkę (por. Pnp 4, 9-12; 5, 1n.). Zob. L. KOEHLER, W. BAUMGARTNER, J. J. STAMM, dz. cyt., t. 1, s. 31 (poz. 311).

¹¹ „Hipostaza (gr. *hypostasis* – podstawa, istota), kategoria filozoficzna używana na określenie substancji odznaczającej się przymiotem subsystemy, zwłaszcza w odniesieniu do osoby” (B. BRZUSZEK, *Hipostaza*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 6, Lublin 1993, k. 924).

ka¹². Na płaszczyźnie literackiej, odwołując się do sensu wyrazowego tekstów natchnionych, lepiej jest więc mówić o personifikacji mądrości niż o mądrości jako hipostazie Boga¹³. Niektórzy autorzy poszukując nowych rozwiązań mówią o „personifikacji doktrynalnej lub objawiającej” (C. Larcher, P.E. Bonnard). O tym, że sami autorzy biblijni mieli problem z określeniem, czym jest mądrość, świadczy fakt, że posłużyli się literackim zabiegiem personifikacji, aby wyrazić to „coś więcej”, co odkrywali w znanej im idei mądrości.

Gdy śledzimy teksty opisujące uosobioną mądrość i jej działanie, możemy zauważyć, iż jest to idea pełna napięć. Studiując te teksty mamy wrażenie, że opisywana rzeczywistość wymyka się poza literacki zabieg personifikacji – tak jakby był to tylko inny sposób mówienia o samym Bogu, a z drugiej strony dostrzegamy, zrozumiałe w środowisku żydowskim, obawy naruszenia głównej idei judaizmu, czyli wiary w jednego Boga (monoteizm).

Mądrość posiada więc elementy ludzkie i boskie zarazem, jest stworzona i wieczna, jest świadkiem stworzenia od jego początków (Prz 8, 22nn.; Syr 24, 3-9). Reprezentuje obecność Boga w świecie. Głos mądrości jest utożsamiany z głosem samego Boga – cała Tora jest przecież mądrością. Głos mądrości zastąpił nawoływania proroków, którzy pod koniec czasów starotestamentowych ustąpili miejsca mędrcom. Mądrość ukazuje się jako stwórcza moc Boga, Jego wszechmoc, zbliżając się znacznie do funkcji Boskich przymiotów (Syr 8, 6). W ten sposób rozwój idei mądrości dochodzi w Starym Testamencie do swojego, na razie nieprzekraczalnego, progu: mądrość jest Boskim atrybutem, Jego wszechmocą.

Tak oto mędrzy Izraela kierując się głęboką intuicją zaledwie dotknęli głębi Boskiej egzystencji oraz otarli się o najgłębszy sens zbawczego działania Boga w historii. Dalej jednak w swoich rozważaniach nie poszli, przygotowali jednak grunt dla objawienia Nowego Testamentu, który ukazał całą pełnię Bożej mądrości objawionej w Jezusie Chrystusie – Mądrości Bożej (por. 1 Kor 1, 30), Pośredniku między Bogiem a człowiekiem¹⁴.

¹² „Personifikacja – rodzaj animizacji polegający na przedstawianiu tworów nieożywionych, zjawisk natury i kosmosu, zwierząt, roślin, a zwłaszcza pojęć abstrakcyjnych jako działających lub przemawiających postaci ludzkich” (A. OKOPIEN-SŁAWIŃSKA, *Personifikacja*, w: *Słownik terminów literackich*, red. M. Głowiński [i in.], Wrocław [i in.] 1989, s. 351).

¹³ Por. B. PONIŻY, *Obraz (oblicze) Boga*, w: *Teologia Starego Testamentu*, red. M. Rosik, Wrocław 2011, s. 80.

¹⁴ Por. L. ALONSO SCHÖKEL, J. VILCHEZ LINDEZ, dz. cyt., s. 38-42, 87-89. Zob. również B. PONIŻY, *Obraz (oblicze) Boga*, art. cyt., s. 79-89; tenże, *Uosobiona mądrość w Syr 24 i w Księdze Mądrości*, w: *Mistrz i uczeń w tradycji biblijnej. Autorytet mistrza*, red. A.S. Jasiński, W.J. Szytk, Katowice 2008, s. 38-58; S. POTOCKI, *Księga Przysłów. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz – ekskursy* (Pismo Święte Starego Testamentu 8/1), Poznań 2008, s. 246-250; tenże, *Rady Mądrości. Przewodnik po mądrościowej literaturze Starego Testamentu* (Jak rozumieć Pismo święte 5), Lublin 1993, s. 61-65, 227-229, 281-282.

3. Nauczanie i działalność Jezusa jako kontynuacja i wypełnienie mądrościowych pism Starego Testamentu

Kontynuację starotestamentowej myśli mądrościowej możemy odnaleźć w nauczaniu i osobie Jezusa z Nazaretu. Kontynuacja ta widoczna jest przynajmniej na dwóch poziomach: a) doprowadzeniu do doskonałości ludzkiej mądrości; b) objawieniu Jezusa jako prawdziwej Mądrości Bożej.

a) Jezus jako Mistrz mądrości

Sporą część nauczania Jezusa stanowią przypowieści. Grecki termin „przypowieść” (*parabolē*) jest odpowiednikiem hebrajskiego terminu *māšāl*, oznaczającego preferowaną formę wyrażania myśli przez autorów ksiąg mądrościowych¹⁵. Niektórzy nawet proponują, aby analogicznie do tytułu hebrajskiego Księgi Przysłów wybrać z Ewangelii mądrościowe sentencje Jezusa i publikować je pod tytułem *mišlê yehošu* (Przysłowia/przypowieści Jezusa)¹⁶.

W nurcie biblijnej tradycji mądrościowej można umieścić nie tylko Jezusowe przypowieści, ale również wiele innych powiedzeń, przysłów i sentencji przypominających te z Księgi Przysłów. Oto przykłady Jezusowych *mēšālîm* pochodzących z Kazania na Górze:

Wy jesteście solą ziemi. Lecz jeśli sól utraci swój smak, czymże ją posolić? Na nic się już nie przyda, chyba na wyrzucenie i podeptanie przez ludzi (Mt 5, 13).

Wy jesteście światłem świata. Nie może się ukryć miasto położone na górze (Mt 5, 14). Pogódź się ze swoim przeciwnikiem szybko, dopóki jesteś z nim w drodze, by cię przeciwnik nie wydał sędziemu, a sędzia dozorczy, i aby nie wtrącono cię do więzienia (Mt 5, 25).

A Ja wam powiadam: Nie stawiajcie oporu złemu: lecz jeśli cię ktoś uderzy w prawy policzek, nadstaw mu i drugi (Mt 5, 39).

On sprawia, że słońce Jego wschodzi nad złymi i nad dobrymi, i On zsyła deszcz na sprawiedliwych i niesprawiedliwych (Mt 5, 45).

¹⁵ Termin ten pochodzi od rdzenia *mšl* – porównywać. „Pierwotnie termin *māšāl* określał proste powiedzenia kursujące wśród ludu, które w sposób obrazowy porównując i uogólniając, zestawiało dwie określone wielkości na zasadzie równości, podobieństwa (lub nierówności i odmienności), a przez to odpowiednio je opisywało. Z czasem zastosowanie tej nazwy znacznie się poszerzyło, gdyż z jednej strony zaczęto ją odnosić do opowiadań zawierających element podobieństwa, a z drugiej zaś stała się ona technicznym określeniem wykształconego przez mędrców przysłowia”. Sam termin tłumaczy się za pomocą różnych polskich odpowiedników: *przypowieść, powiedzenie, przysłowie, pouczenie, kpina, satyra* (S. POTOCKI, *Księgi mądrościowe ST*, w: *Wstęp do Starego Testamentu* (Wstęp do Pisma św. 2), red. L. Stachowiak, Poznań 1990, s. 403).

¹⁶ L. ALONSO SCHÖKEL, J. VILCHEZ LINDEZ, dz. cyt., s. 40.

Kiedy zaś ty dajesz jałmużnę, niech nie wie lewa twoja ręka, co czyni prawa (Mt 6, 3).
Modląc się, nie bądźcie gadatliwi jak poganie. Oni myślą, że przez wzgląd na swe wielomówstwo będą wysłuchani (Mt 6, 7).

Bo gdzie jest twój skarb, tam będzie i serce twoje (Mt 6, 21).

Nikt nie może dwom panom służyć. Bo albo jednego będzie nienawidził, a drugiego – miłował; albo z jednym będzie trzymał, a drugim wzgardzi. Nie możecie służyć Bogu i Mamonie! (Mt 6, 24).

Nie sądzcie, abyście nie byli sądzeni (Mt 7, 1).

Bo takim sądem, jakim sądzicie, i was osądzą; i taką miarą, jaką wy mierzycie, wam odmierzą (Mt 7, 2).

Czemu to widzisz drzazgę w oku swego brata, a nie dostrzegasz belki we własnym oku? (Mt 7, 3).

Nie dawajcie psom tego, co święte, i nie rzucajcie swych pereł przed świnie, by ich nie podeptały nogami, i obróciwszy się, nie poszarpały was [samy] (Mt 7, 6).

Albowiem każdy, kto prosi, otrzymuje; kto szuka, znajduje; a kołaczącemu otworzą (Mt 7, 8).

Wchodźcie przez ciasną bramę. Bo szeroka jest brama i przestronna ta droga, która prowadzi do zguby, a wielu jest takich, którzy przez nią wchodzą (Mt 7, 13).

Czytając te i inne wypowiedzi Jezusa możemy zauważyć, że Jego mądrość przewyższała tę, którą dysponowali mędracy Izraela na czele z Salomonem. Zresztą sam Jezus jest świadom swojej wyższości nad przekazaną tradycją:

Królowa z południa powstanie na sądzie przeciw temu plemieniu i potępi je; ponieważ ona z krańców ziemi przybyła słuchać mądrości Salomona, a oto tu jest coś więcej niż Salomon (Mt 12, 42).

Łatwo można zauważyć, że Jezusowa mądrość koryguje, uzupełnia i wydoskonala tę przekazaną przez tradycję. To w Nim ludzka mądrość osiąga swój szczyt i doskonałość¹⁷:

Nie to, co wchodzi do ust, czyni człowieka nieczystym, ale co z ust wychodzi, to właśnie go czyni nieczystym (Mt 15, 11).

Słyszeliście, że powiedziano: Oko za oko i ząb za ząb! A Ja wam powiadam: Nie stawiajcie oporu złemu: lecz jeśli cię ktoś uderzy w prawy policzek, nadstaw mu i drugi (Mt 5, 38-39).

Co więc Bóg złączył, niech człowiek nie rozdziela (Mt 19, 6).

I dodał: To szabat został ustanowiony dla człowieka, a nie człowiek dla szabatu (Mk 2, 27).

---

¹⁷ Tamże, s. 40-42; por. A. BARUCQ, P. GRELOT, *Mądrość*, w: *Słownik teologii biblijnej*, tł. i opr. K. Romaniuk, Poznań 1990, s. 463.

b) Jezus jako Mądrość Boża

Autorzy Nowego Testamentu posuwają się jeszcze dalej w swojej refleksji o kontynuacji przez Jezusa idei mądrości obecnej w Starym Testamencie. Jak w Jezusie wypełniły się proroctwa Starego Testamentu odsłaniając swoje prawdziwe znaczenie i głębię, tak w Nim również odsłania się tajemnica uosobionej mądrości.

Już sam Jezus w swoim nauczaniu identyfikuje się ze starotestamentową uosobioną mądrością, na przykład gdy we własnym imieniu obiecuje uczniom dar mądrości:

Ja bowiem dam wam wymowę i mądrość, której żaden z waszych prześladowców nie będzie mógł się oprzeć ani sprzeciwić (Łk 21, 15).

Określa siebie i swoje nauczanie jako *mądrość*:

Przyszedł Syn Człowieczy, je i pije, a oni mówią: „Oto żarłok i pijak, przyjaciel celników i grzeszników”. A jednak mądrość usprawiedliwiona jest przez swe czyny (Mt 11, 19).

A jednak wszystkie dzieci mądrości przyznały jej słusność (Łk 7, 35).

Posługuje się On słowami, które autorzy natchnieni Starego Testamentu wkładali w usta Mądrości Bożej:

Przyjdźcie do Mnie wszyscy, którzy utrudzeni i obciążeni jesteście, a Ja was pokrzepię (Mt 11, 28).

a u Syr:

Przyjdźcie do mnie, którzy mnie pragniecie, nasyćcie się moimi owocami! (24, 19).

Odpowiedział im Jezus: „Ja jestem chlebem życia. Kto do Mnie przychodzi, nie będzie łaknął; a kto we Mnie wierzy, nigdy pragnąć nie będzie” (J 6, 35).

„Kto zaś będzie pił wodę, którą Ja mu dam, nie będzie pragnął na wieki, lecz woda, którą Ja mu dam, stanie się w nim źródłem tryskającym ku życiu wiecznemu” (J 4, 14).

W ostatnim zaś, najbardziej uroczystym dniu święta Jezus wstał i zawołał donośnym głosem: „Jeśli ktoś jest spragniony, a wierzy we Mnie – niech przyjdzie do Mnie i pije!” (J 7, 37).

a w Prz:

Mądrość zbudowała sobie dom, wyciosała siedem kolumn, nabiła swych zwierząt, namieszała wina i zastawiła stół.

Służące odesłała i woła na wyżynnych miejscach miasta:

„Prostaczek niech tutaj przyjdzie!” Do tego, komu brak rozumu, mówiła:

„Chodźcie, nasyćcie się moim chlebem, pijcie wino, które zmieszałam.

Odrzućcie naiwność, a żyć będziecie, chodźcie prosto drogą rozsądku” (Prz 9, 1-6).

w Syr:

Przyjdźcie do mnie, którzy mnie pragniecie, nasyćcie się moimi owocami!

Pamięć o mnie jest słodsza nad miód, a posiadanie mnie – nad plaster miodu.

Którzy mnie spożywają, nadal łaknąć będą, a którzy mnie piją, nadal będą pragnąć.

Kto mi jest posłuszny, nie dozna wstydu, a którzy ze mną działają, nie zgrzeszą (24, 19).

Wypowiedzi te przewyższają to, czego można się spodziewać po jakimś jednym spośród wielu mędrców; pozwalają one spojrzeć o wiele głębiej w tajemnicę Syna Bożego (por. Mt 11, 25nn.).

Motyw ten został podjęty w pismach apostołskich. Jeżeli Jezus jest w nich nazywany „Mądrością Bożą” (1 Kor 1, 24. 30), to nie tylko dlatego, że przekazuje On ludziom mądrość, lecz przede wszystkim, że On sam jest Mądrością. Dlatego też, by przedstawić Jego preegzystencję u boku Ojca, wraca się do terminologii, za pomocą której opisywano kiedyś mądrość Bożą: jest On Pierworodnym spośród wszelkiego stworzenia (Kol 1, 15 nn.; por. Prz 8, 22-31); odbłaskiem chwały i odbiciem istoty Ojca (Hbr 1, 3; por. Mdr 7, 25n.); Syn jest Mądrością i Słowem Ojca (J 1, 1nn.). Ta Mądrość osobowa była ukryta w Bogu i mimo że zawsze rządziła wszechświatem i kierowała dziejami ludzkości, to nie objawiała się bezpośrednio w Prawie i w nauczaniu mędrców. Teraz jednak została objawiona w Jezusie Chrystusie¹⁸.

Zakończenie

Zamieszczony wyżej przegląd wybranych ze Starego i Nowego Testamentu tekstów ukazuje, że podobnie jak w Jezusie wypełniły się proroctwa, tak również w Nim znajdują wypełnienie teksty mądrościowe. Wypełnienie realizuje się na dwa zasadnicze sposoby: poprzez doprowadzenie do doskonałości starożytnej (w tym głównie biblijnej) refleksji mądrościowej oraz przez fakt wcielenia Syna Bożego, odwiecznej Mądrości Bożej.

W perspektywie tak bogatej obecności wątków mądrościowych w obu Testamentach, warto aby znalazły one więcej miejsca w posłudze przepowiadania, a co za tym idzie, w świadomości i pobożności wiernych.

¹⁸ Tamże, s. 463-464.

La persona e l'insegnamento di Gesù Cristo e l'idea veterotestamentaria della sapienza

Siamo abituati ad osservare la persona e l'insegnamento di Gesù dal punto di vista profetico: in Gesù, vale a dire, si realizzarono tutte le profezie veterotestamentarie. È plausibile affermare che in Lui si siano compiuti anche gli scritti sapienziali dell'Antico Testamento?

La Bibbia ebraica usa diversi termini per esprimere l'idea della sapienza, tra questi, i più usati sono quelli con radice *hkm*, che si riferiscono tanto alla sapienza e alle capacità umane quanto alla sapienza che proviene da Dio. Nel corso della storia del pensiero veterotestamentario l'idea della sapienza fu personificata e immaginata come un essere di sesso femminile: una donna giovane che attira l'attenzione dei giovani, una donna vecchia che conosce bene la vita, una sorella, una moglie o una fidanzata. Nei testi biblici si possono notare delle tensioni nell'immagine della sapienza personificata: infatti Essa è contemporaneamente umana e divina, creata ed eterna. Queste tensioni sono l'evidente testimonianza di come gli agiografi intuissero che nella Sapienza Divina c'era molto più di quanto la loro fede monoteistica permettesse loro di esprimere e cioè il mistero della Sapienza Divina che sarà poi rivelato nel Nuovo Testamento: Gesù Cristo che col suo insegnamento, portò alla perfezione la sapienza umana, e nel contempo rivelò se stesso quale vera Sapienza di Dio personificata.